Valeriu BĂLTEANU
Universitatea "Dunărea de Jos" Galaţi

TERMINOLOGIA DIVINAŢIEI POPULARE ROMÂNEŞTI: ACŢIUNEA

Lexicul divinator nu a făcut, până acum, obiectul unei cercetări amănunţite [1]; ne propunem prezentarea unei categorii terminologice importante pentru studierea divinaţiei populare, şi anume lexicul acţiunilor divinatorii [2]. Pentru corecta înţelegere a procesului de consituire, în timp, a acestei categorii terminologice prezentarea informaţiilor se va face pe baza unei grile de tip etnolingvistic ce va avea în vedere elemente ca: prima atestare, etimologia termenilor, evoluţiile semnantice, derivatele, expresiile având ca pivot lexical verbe cu semnificaţie divinatorie, extensia spaţială a termenilor, variantele.

Prima atestare a termenilor divinatori este utilă pentru stabilirea vechimii termenilor respectivi, pentru studierea procesului de formare în timp a terminologiei în discuţie. Pe baza materialelor studiate se poate stabili existenţa unei stratificări terminologice, pe secole: *a spune* (în expresia *a spune din bobi*), *a citi* (în expresia *a citi în stele*), *a meni*, *a topi* (în expresia *a topi plumb*), *a cânta* etc. – atestate în secolul al XVI-lea; *a tâlcui*, *a vărsa* (în expresia *a vărsa plumb*), *a ţipa* (în expresia *a ţipa cărţile*); *a povesti* (cu sensul regional „a cobi") etc. – atestate în secolul al XVII-lea; *a arunca* (în expresia *a arunca bobii*), *a colinda* etc. – atestate în secolul al XVIII-lea; *a prezice*, *a păscăli*, *a bobi*, *a sorti* etc. – atestate în secolul al XIX-lea. O prezenţă interesantă în textele vechi este verbul *a căuta*, ce prezintă puternice implicaţii pe teren divinator. Într-o lucrare din 1645 găsim următoarea menţiune: „Pentru ceia ce *caută în stele* sau fac alte meşteşuguri, să cunoască niscare lucruri neştiute..."[3]. Într-un text de la 1811 se lua atitudine în spirit iluminist împotriva practicilor magice: „Oare n-ai crezut la descântături, la vrăjituri, *căutat-ai cu bobii, cu ceară, cu cositoriu* [4]. În secvenţa citată sunt menţionate câteva proceduri divinatorii, din care reţinem un procedeu păstrat până în zilele noastre (*ghicitul în bobi*). Acelaşi text face referire şi la *căutatul în păscălie* practică divinatorie cunoscută în Transilvania: „aleargă creştinii la păscălari, ca *să le caute în păscălie*, aleargă la babe descântătoare, vrăjitoare..."[5].

Studiul din perspectivă etimologică a termenilor divinatori este esenţial pentru corecta înţelegere a procesului de formare, în timp, a lexicului magico-divinator; un astfel de studiu este util şi pentru evidenţierea principalelorstraturi terminologice. Să menţionăm principalele categorii de termeni din perspectiva originii:

- termeni de origine latină: *a arunca, a scutura* (în expresia *a scutura parii*), *a căuta*, *a semăna*, *a da* (în expresia *a da în bobi*), *a descânta* (în expresia *a descânta bobii*), *a lega* (în expresia *a lega parii*), *a pune* (în expresia *a pune bobii*), *a trage* (în expresia *a trage bobii*), *a ura* etc.;
- termeni de origine slavă: *a citi* (în expresia *a citi în stele*), *a ghici, a meni, a pohibi, a pomeni, a tălmăci, a tâlcui* etc.;
- termeni de origine greacă: *a ursi*;
- termeni formaţi pe teren românesc: *a bobi, a cobi, a colinda, a descolinda, a însânvăsia, a însoroci, a obroci, a păscăli, a prezice, a piezi, a plăzui, a sânvăsia, a sorcovi, a vergela* etc.

BDD-A3337 © 2011 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:56:03 UTC)

Câteva observaţii cu privire la cele menţionate mai sus:

- numărul termenilor cu etimologie necunoscută este extrem de redus, comparativ cu acela din alte domenii ale lexicului mitofolcloric: în esenţă, este vorba doar de verbul *a ţipa* (în expresia *a ţipa bobii*) pentru care nu a fost oferită până acum o soluţie etimologică acceptabilă;
- dacă în lexicul referitor la actanţii divinatori erau prezenţi şi câţiva termeni proveniţi din substratul geto-dac [6], în terminologia acţiunilor divinatorii nu am depistat termeni din categoria amintită;
- termenii moşteniţi din latină ocupă, după cum era de aşteptat, un loc important în lexicul divinator. Să remarcăm însă că unii dintre aceşti termeni au valoare divinatorie doar în anumite construcţii, după cum am evidenţiat la momentul oportun. Se remarcă, în această direcţie, verbul *a căuta*, termen fundamental al divinaţiei populare româneşti, care intră în structura a numeroase construcţii ce denumesc acţiuni divinatorii (*a căuta în bobi, a căuta în cărţi, a căuta in pravilă, a căuta cu ghiocul, a căuta în zodie* etc.);
- termenii de origine slavă fac dovada unui „schimb" de informaţii de natură magico-divinatorie între populaţia autohtonă românească şi grupurile de etnici slavi; românii au preluat ceea ce le era necesar pentru completarea inventarului terminologic în domeniu;
- numărul termenilor formaţi pe teren românesc este destul de mare; acest fapt ne permite să concluzionăm că limba română a fost capabilă să-şi completeze inventarul terminologiei divinatorii în principal prin mecanisme proprii.

Din punct de vedere semantic sunt de remarcat câteva tipuri de evoluţii. Ca şi în cazul terminologiei practicilor vrăjitoreşti [7] se constată o evoluţie semantică specifică lexicului mitofolcloric în ansamblu, şi anume trecerea de la particular la general. Reamintim un exemplu din terminologia actanţilor: substantivul *bobăreasă* ce denumeşte un actant divinator de sex feminin specializat în ghicitul cu bobi, a fost înregistrat şi cu sensul general de „ghicitoare". Verbul *a bobi*, care avea iniţial sensul „a ghici dând cu bobii" a fost ulterior înregistrat cu sensul „a ghici", fără a se mai face referire la instrumentarul utilizat. Explicaţiile unor astfel de evoluţii se găsesc la nivelul mentalului popular: ştergerea diferenţelor între diverse tipuri de actanţi sau acţiuni, utilizarea de către unul şi acelaşi actant de instrumente diferite; în ultimă instanţă atenţia este concentrată asupra tipului general de acţiune efectuată de actant, omiţându-se detaliile. O altă evoluţie este legată de existenţa semantică produsă în cazul unor verbe; astfel, verbul *a obroci* însemna iniţial „a face cuiva vrăji, a vrăji, a fermeca", pentru ca mai târziu acest verb să fie înregistrat cu sensuri pe teren divinator: „a povesti, a prevedea, a prezice" [8]. Extinderea paletei semantice se poate constata şi în cazul altor verbe, ca de exemplu *a descânta* (în expresia *a descânta bobii*), *a meni, a însoroci* etc. Este vorba de verbe ce denumesc acţiuni din domeniul practicilor vrăjitoreşti, care ulterior dezvoltă sensuri şi pe teren divinator; din punct de vedere lingvistic avem de a face cu fenomene de transfer terminologic. Faptul că actanţii magici au început la un moment dat să efectueze şi practici, acţiuni de tip divinator ar putea explica extensia semantică produsă. Mai poate fi semnalat încă un tip de evoluţie semantică la nivelul verbelor ce denumesc acţiuni divinatorii: pierderea treptată a semnificaţiilor divinatorii, demagizarea completă a unor termeni, ajungându-se uneori chiar la fenomene de degradare semantică. Putem lua în calcul pentru exemplificarea acestui tip de evoluţie semantică tot verbul *a bobi*, care a fost înregistrat, mai aproape de zilele noastre şi cu sensul „a nimeri" [9]. Un exemplu sugestiv ne poate oferi şi un alt verb ce denumeşte o acţiune cu caracter divinator, *a sorcovi*, care a fost înregistrat regional şi cu sensul „a bate cu bâtul", probabil datorită faptului că

BDD-A3337 © 2011 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:56:03 UTC)

acțiunea de sorcovire implică şi o lovire simbolică (cu sorcova). Sensurile amintite probează slăbirea considerabilă sau chiar pierderea semnificațiilor divinatorii ale acțiunilor denumite cu verbe de tipul celor amintite ca urmare a pierderii importanței actului de ghicitorie în ochii membrilor comunității.

Derivatele termenilor ce denumesc acțiuni cu caracter divinator au contribuit decisiv la constituirea lexicului divinator şi la îmbogățirea inventarului terminologic specific domeniului. Verbele ce denumesc acțiuni divinatorii au generat numeroase derivate, care, la rândul lor, au devenit elemente componente ale lexicului divinației populare româneşti. Aceste derivate intră în următoarele clase terminologice:

- termeni ce denumesc actanți: *ghicitoare, bobar, cărturar* etc.;
- termeni ce denumesc acțiuni: *a însoroci, a însânvăsia* etc.;
- termeni ce denumesc practici divinatorii: *cobeală, cobitură, ghicitură* etc.;

Dintre aceste categorii de derivate cele mai interesante sunt derivatele ce denumesc actanți divinatori [10]. Ar mai trebui adăugat faptul că la îmbogățirea lexicului divinator, pe lângă derivate, au contribuit şi termenii obținuți prin conversiunea formelor verbal de infinitiv lung şi supin (*vrăjire, obrocire, legat, pus* etc.).

Studierea caracteristicilor lexicului divinator impune aducerea în discuție a cel puțin încă două direcții de cercetare: extensia spațială şi variantele.

Din punct de vedere al extensiei spațiale termenii în discuție se împart în două categorii:

- termeni cu răspândire generală (*a ghici, a meni, a sânvăsia* etc.);
- termeni cu răspândire regională (*a păscăli, a pohibi, a vergela* etc.).

Să mai remarcăm faptul că există o serie întreagă de expresii având ca pivot lexical verbe cu valoare divinatorie ce cunosc o mare răspândire la românii din diaspora (*a face de ursită, a turna ceară* etc.) [11].

Variantele termenilor ce denumesc acțiuni cu caracter divinator prezintă interes atât din perspectivă istorică, cât şi din perspectivă geografică; unele variante sunt ieşite din uz (*a ceti, a mini* etc.) în timp ce altele păstrează o anumită amprentă dialectală (*a boghi*). Se remarcă faptul că doar câteva verbe prezintă variante (*a slei, a ursi, a citi, a meni* etc.). unele dintre variante au apărut ca urmare a unor fenomene de etimologie populară; sugestive în acest sens sunt cele două variante ale verbului *a ursi – a urzi* şi *a ursa*. Un caz aparte îl constituie varianta *a cota*, a verbului *a căuta*, care în zona Munților Apuseni a dezvoltat şi sensul „a descânta" [12].

Tabloul categoriei terminologice în discuție nu ar fi complet dacă nu am lua în calcul şi expresiile populare ce conțin în structura lor, ca pivot lexical, verbe cu semnificație divinatorie*: a trage a rău, a i se arăta cuiva, a trage bobii pe fundul sitei, să-ți fie gura aurită!, a spune din bobi, a fi pocit la gură, aşa i-a fost scris, a căuta în zodie* etc. astfel de expresii întâlnim şi la românii din afara granițelor (Ungaria, Serbia, Ucraina etc.) ceea ce dovedeşte încă o dată unitatea lingvistică a românilor.

Categoria terminologică analizată s-a constituit în timp pe baza materialului lingvistic latin, completat cu o serie întreagă de împrumuturi necesare pentru a reflecta evoluțiile de pe terenul mentalității populare. Tocmai acest fapt ne permite să susținem că studierea acestei secvențe lexicale poate contribui într-o oarecare măsură la cunoaşterea unor aspecte fundamentale ale mecanismelor mitico-magice ale mentalului tradițional.

BDD-A3337 © 2011 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:56:03 UTC)

NOTE

[1] Terminologia actanţilor a fost prezentată de noi în Analele Universităţii „Dunărea De Jos", Galaţi, fascicula XXIV, an III**,** Nr. 1(3), *Lexic comun/Lexic specializat*, p. 25-28, Ed. Europlus, Galaţi, 2010
[2] Rămân în studiu alte categorii terminologice ale divinaţiei populare româneşti: terminologia practicilor divinatorii, terminologia instrumentarului, terminologia caracteristicilor divinatorii etc.
[3] Gaster, Moses, *Chrestomantie română*, I, Leipzig, Bucureşti, 1891, p. 116.
[4] Brătescu, Gheorghe, *Grija pentru sănătate*, Ed. Medicală, Bucureşti, 1983, p. 308-309.
[5] *Idem*
[6] A se consulta articolul referitor la actanţii, semnalat la nota [1].
[7] Informaţii suplimentare în Bălteanu, Valeriu, *Terminologia magică populară românească*, Ed. Paideia, Bucureşti, 2000, pp. 81-87
[8] DLR, tom VII, partea a II-a, p. 65
[9] DA, tom I, partea I, p. 588
[10]Se va consulta articolul menţionat la nota [1].
[11] Valeriu Bălteanu, *Terminologia magică populară românească*, Ed. Paideia, Bucureşti, pp 76-80
[12] Pavelescu, Gheorghe, *Cercetări asupra magiei la românii din Munţii Apuseni*, Imprimeria naţională, Bucureşti, 1945, p. 183

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Coteanu, Ion, Sala, Marius (1987). *Etimologia limbii române*. Bucureşti: Editura Academiei
Graur, Alexandru (1963). *Etimologii româneşti*. Bucureşti: Editura Academiei
Hristea, Theodor (1968). *Probleme de etimologie*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică
Ionescu, Anca Irina (1978). *Lingvistică şi mitologie*. Bucureşti: Editura Litera
Oişteanu, Andrei (1989). *Motive şi semnificaţii mitosimbolice în cultura tradiţională românească*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică
Tudose, Claudia (1978). *Derivarea cu sufixe în româna populară*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică

RÉSUMÉ

La terminologie de la divination populaire roumaine: actions

Notre travail presente une certaine sequence du lexique magique, celle qui fait reference aux practiques de divination de l'avenir; en partant du materiel accumule, nos observations visent les actions analyses dans une perspective ethnolinguistique.

Mots-clés*: lexique magique, practiques de divination, ethnolinguistique.*

BDD-A3337 © 2011 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:56:03 UTC)